

IDR

Institutul Diplomatic Român

www.idr.ro

POLICY PAPER

Seria Policy Paper
cuprinde texte bazate
pe surse publice.
Opiniile exprimate
reprezintă punctele
de vedere ale
autorilor.

Institutul Diplomatic Român

Policy Paper nr. 13 / 2014

Uniunea Eurasiatică- proiectul pentru
„integrarea integrărilor”.
De ce sfera de influență a Rusiei este încă
atractivă pentru spațiul ex-sovietic ?

Ileana Racheru

ISSN 2285 – 8938
ISSN-L 2285 – 8938

București 2014

Uniunea Eurasiatică- proiectul pentru „integrarea integrărilor”¹.

De ce sfera de influență a Rusiei este încă atractivă pentru spațiul ex-sovietic ?

Ileana Racheru*

La 29 mai 2014, Rusia, Belarus și Kazahstan au creat Uniunea Economică Eurasiatică. Președinții Vladimir Putin (Federația Rusă), Alexandr Lukașenko (Belarus), Nursultan Narzarbaev (Kazahstan) au semnat *Acordul cu privire la crearea Uniunii Economice Eurasiatice* (UEA), prin care cele trei state s-au angajat să garanteze începând cu 1 ianuarie 2015, libera circulație a bunurilor, serviciilor, capitalului și a forței de muncă². Uniunea Eurasiatică (ulterior redenumită Uniunea Economică Eurasiatică- UEA) a fost imaginată sub forma unei integrări „cu mai multe viteze” care presupune construirea unui nucleu al integrării economice aprofundate (compus din Rusia, Belarus și Kazahstan) în jurul căruia urmează să fie încurajate sau *forțate* să adere și alte state³. Organizația preconizată a fi creată sub tutela Moscovei în anul 2015, reprezintă a treia și ultima fază a unui proiect de integrare inițiat în 2010 prin crearea Uniunii Vamale Rusia-Belarus-Kazahstan și continuat cu stabilirea Spațiului Economic Comun în 2012. În practică cele trei faze ale integrării economice eurasiatice ar trebui să corespundă cu stabilirea unei zone de liber schimb, a unor tarife vamale comune la importuri și exporturi, armonizarea standardelor de calitate, a unei piețe comune (obiective stabilite formal în documentele care au stat la baza creării Uniunii vamale și a Spațiului economic Comun). Până în prezent angajamentele asumate în cadrul Uniunii Vamale și Spațiului Economic Comun au funcționat după modelul deja „clasic” al cooperării experimentate în

---

* referent relații, Institutul Diplomatic Român, doctorand Facultatea de Științe Politice, Universitatea din București.

¹ Parafrază după expresia folosită de președintele Kazahstanului, în articolul Евразийский Союз: от идеи к истории будущего, *Izvestia*, 25 octombrie 2011, <http://izvestia.ru/news/504908>, accesat la 14 august 2014.

² “Россия, Казахстан и Беларусь создали Евразийский экономический союз”, *Korrespondent.biz*, <http://korrespondent.net/business/economics/3370622-rossiya-kazahstan-y-belarus-sozdaly-evrazyiskiy-ekonomicheskiy-souiz>, accesat la 28 iulie 2014.

³ Ramunas Vilpisauskas, Raimondas Alisauskas, Laurynas Kasciunas, Zivile Dambrauskaite, Vytautas Sinica, Ihor Levchenko, Victor Chirila, *Eurasian Union a Challenge for the European Union and Eastern Partnership Countries*, 2012, http://www.eesc.lt/uploads/news/id415/Studija%20apie%20Eurazija_EN.pdf, accesat la 14 noiembrie 2013.

cadrul CSI: angajamente asumate doar formal prin semnarea unui volum mare de documente și implementarea discreționară a acestora sau eludarea totală a lor în funcție de interesele conjuncturale ale fiecărui stat membru. Cadrul multilateral al Uniunii Vamale și Spațiul Economic Comun a arătat până acum că regulile stabilite în cadrul acestuia sunt respectate preferențial de statele participante și că sunt considerate ca având o importanță secundară în fața intereselor pe care cele trei state le au în relațiile bilaterale cu terții sau a propriilor interese economice. După anexarea Crimeei și izbucnirea războiului din estul Ucrainei, Moscova a pierdut orice șansă de a convinge Kievul să se alăture noului proiect integraționist. Pentru că Ucraina reprezenta cea mai importantă miză în crearea Uniunii Eurasiatice, viabilitatea proiectului a fost pusă sub semnul întrebării de către experți⁴. La doar câteva luni de la anexarea Crimeei, predicțiile acestora sunt infirmate de noul avans strategic al Rusiei în spațiul CSI.

Acest studiu își propune să ofere o analiză a motivelor care ar putea justifica preferințele diferitelor republici ex-sovietice pentru menținerea în sfera de influență a Federației Ruse prin aderarea la UEA. Studiul se va concentra asupra fiecărui stat care a devenit membru al UEA sau ai cărui oficiali au anunțat intenții cu privire la integrare și va analiza argumentele pro și contra participării la activitățile uniunii.

State care sunt deja membre UEA sau foarte aproape de integrare

Belarus

Belarusul a fost în toată perioada care a urmat după prăbușirea URSS, unul dintre campionii proiectelor integraționiste propuse de Moscova. În 1991, Belarusul a fost unul dintre fondatorii CSI și ulterior a Uniunii Vamale (1994), Comunității Economice Eurasiatice (2000), Uniunii Vamale (2010), Spațiului Economic Comun (2012). În 1996, Belarus și Federația Rusă au inițiat un proiect de Uniune statală. Unificarea celor două state s-a lovit de imposibilitatea de a ajunge la un compromis cu privire la trasarea atribuțiilor celor două componente ale Uniunii. Alexandr Lukașenko a solicitat atribuții de decizie egale, respectarea suveranității și integrității teritoriale (în contextul în care

---

⁴ Fiodor Lukianov, "Building Eurasia and defining Russia", în Kadri Liik, *Russia's Pivot to Eurasia*, 29 mai 2014, http://www.ecfr.eu/publications/summary/russias_pivot_to_eurasia310, accesat la 18 august 2014.

economia Belarusului reprezintă 3% din cea a Federației Ruse), iar Vladimir Putin a susținut că Uniunea nu se putea realiza ”pe seama intereselor economice” ale Rusiei⁵.

Situația negocierilor cu privire la crearea Uniunii statale arată că parteneriatul cu Belarusul nu este lipsit de costuri pentru Moscova. Subiectul major al disputelor dintre Moscova și Minsk cu privire la aderarea ultimului la Uniunea Eurasiatică au fost tarifele aplicate exporturilor pentru produsele petroliere neprelucrate și rafinate. Petrolul crud este livrat de Rusia în Belarus pentru a fi rafinat sau transformat în produse finite pentru ca apoi să fie exportat în afara Uniunii Vamale Rusia-Belarus-Kazahstan. Între cele două state a fost semnat un acord prin care Rusia renunța la tarifele vamale pentru exportul petrolului crud iar Belarusul transfera taxele pentru exportul produselor rafinate către bugetul Federației Ruse. Acordul respectiv avea ca termen final sfârșitul anului 2014. Rusia a anunțat că nu este dispusă să prelungească acordul cu privire la eliminarea tarifelor vamale, iar Belarusul a solicitat crearea pieței unice de hidrocarburi și eliminarea transferurilor către bugetul Rusiei. Piața unică de hidrocarburi este prevăzută în acordurile pentru crearea Uniunii Vamale, dar Rusia încearcă să tergiverseze cât mai mult crearea acesteia pentru că presupune aplicarea unui preț unic pentru hidrocarburile de pe piața Uniunii Vamale (situația ar fi în dezavantajul Moscovei care ar trebui să practice aceleași prețuri subvenționate pe care le percepe consumatorilor de pe piața internă din Federația Rusă). Compromisul la care au ajuns Moscova și Minskul a fost un acord pentru cantitățile de petrol livrate fără taxe vamale, reducerea sumei pe care Belarusul o transferă la bugetul Rusiei pentru exportul produselor rafinate și un credit pentru construirea unui reactor nuclear pentru producerea de energie electrică (500mil. \$ transferabili în 8 ani)⁶. Situația nu este pe deplin favorabilă Belarusului care spera să obțină avantaje maxime din participarea la Uniunea Economică Eurasiatică. În 2010, Curtea de Arbitraj creată în cadrul CSI a recomandat Rusiei să renunțe la tarifele vamale percepute pentru livrările de petrol crud. În acel an, Vladimir Putin a declarat că Rusia se va conforma deciziei Curții, dar a subliniat că aceasta reprezintă o recomandare. În anul 2013, Dmitri Medvedev a făcut promisiuni similare în schimbul participării Belarusului

---

⁵ Richard SAKWA, *Russian Politics and Society*, ediția a IV-a, New York: 2008, pag. 438.

⁶ Russia's "Vnesheconombank starts transferring Belarusian nuclear station loan", 11.06-2014, *Belta News Agency*, http://atom.belta.by/en/belaes_en/view/russias-vnesheconombank-starts-transferring-belarusian-nuclear-station-loan-3070/, accesat la 25 iulie 2014.

la crearea UEA. Ulterior Moscova a propus implementarea treptată a acordurilor cu privire la eliminarea tarifelor vamale într-o perioadă de 10-15 ani, situație care l-a făcut pe Lukașenko să declare că UEA ar trebui creată în 10-15 ani⁷.

Trebuie notat și faptul că Rusia este cel mai important partener regional al Belarusului care aproape că nu întreține relații cu UE, din cauza naturii dictatoriale a regimului de la Minsk. Dar regimul totalitar de la Minsk nu este în totalitate fidel Moscovei și nu întâmplător președintele Lukașenko a menționat în timpul discursului ținut cu prilejul semnării documentelor pentru crearea UEA că în procesul de formare a Uniunii Vamale a fost pierdut parteneriatul cu Ucraina⁸. Kievul reprezintă pentru Minsk, aliatul folosit pentru a contrabalansa o posibilă influență totală a Moscovei. Belarusul nu a impus o blocadă pentru importurile de mărfuri ucrainene, deși în virtutea calității de membru al Uniunii Vamale ar fi trebuit să se conformeze cerințelor în acest sens transmise de Moscova. Totuși Belarusul, desfășoară o politică de *echilibristică* care nu are ca scop antagonizarea totală a Moscovei, situația fiind dovedită de faptul că Minskul a votat împotriva rezoluției ONU care a condamnat anexarea Crimeei.

Kazahstan

Kazahstanul a obținut câteva avantaje politice și de securitate în urma aderării la UEA și a avut pierderi la capitolul economie. Principala miză în negocierile pentru aderarea la UEA poate fi descifrată din discursul ținut de președintele Nazarbaev cu prilejul semnării documentelor pentru crearea UEA: ”am unificat potențialul economic al celor 3 state în beneficiul bunăstării popoarelor noastre. În primul rând, această Uniune este una economică și nu afectează independența, suveranitatea politică a statelor care participă la procesul de integrare. În mod simbolic, actul istoric pentru crearea Uniunii Economice Eurasiatice a fost semnat în orașul Astana, noua capitală a Kazahstanului independent”⁹. Se poate deduce faptul că pentru Kazahstan dimensiunea politică a proiectului de integrare, și anume independența față de deciziile Moscovei, a fost cel mai important subiect al negocierilor. Documentele propuse inițial de Moscova includeau

---

⁷ “Союз в пользу бедных”, *газета.ру*, 28.04.2014, <http://www.gazeta.ru/business/2014/04/25/6009205.shtml>, accesat la 28 iulie 2014.

⁸ Заявления для прессы по итогам заседания Высшего Евразийского экономического совета, 29 mai 2013, <http://kremlin.ru/transcripts/45790>, accesat la 18 august 2014.

⁹ Ibidem.

mențiuni despre stabilirea unei cetățenii comune, o politică externă comună, un sistem comun de securitate la granițe, cooperarea politică¹⁰. Președintele Nazarbaev a solicitat în mod expres excluderea oricăror angajamente politice și crearea unei uniuni exclusiv economice. Cel mai evident semnal în acest sens este faptul că în final s-a optat pentru crearea unei structuri bazate pe cooperarea interguvernamentală în defavoarea unei Uniuni supranaționale promovată de Moscova. De altfel, se pare că Nazarbaev a obținut la negocieri chiar schimbarea numelui organizației, față de propunerea făcută de Rusia (Uniunea Economică Eurasiatică în loc de Uniunea Eurasiatică)¹¹.

Motivele pentru care Kazahstanul a aderat la Uniunea Eurasiatică țin de securitatea internă a statului și de prezervarea suvernității și integrității teritoriale. Potrivit ultimelor date anunțate de autoritățile de la Astana pentru aprilie 2013, Kazahstanul este locuit de 21.8% etnici ruși¹². În contextul anexării Crimeei de către Rusia și a războiului din estul Ucrainei, autoritățile kazahe s-au temut de implementarea unui scenariu separatist în Kazahstan după modelul celui din Ucraina¹³. După ce Rusia a anexat Crimeea, președintele Nazarbaev a avut discuții telefonice cu Barak Obama, Angela Merkel și Vladimir Putin. Președintele kazah a transmis că susține poziția Federației Ruse cu privire la respectarea drepturilor culturale ale etnicilor ruși, dar că disputele ar trebui soluționate cu respectarea integrității teritoriale a Ucrainei¹⁴. Kazahstanul s-a abținut de la votul exprimat de Adunarea Generală a ONU cu privire la condamnarea anexării Crimeei.

În același timp, Rusia reprezintă pentru regimul aflat la putere în Kazahstan un aliat pentru conservarea actualului *status-quo*: un regim politic autoritar în care

---

¹⁰ Kazakhstan battles for more independence in Eurasian Economic Union Treaty, 27.05.2014, http://en.tengrinews.kz/politics_sub/Kazakhstan-battles-for-more-independence-in-Eurasian-Economic-Union-Treaty-253769/, accesat la 30 iulie 2014.

¹¹ Stanislav Secieru, *Bumps on Russia's Road to the Eurasian Economic Union: Postponed Integration, Costly Enlargement and Delayed International Recognition*, iulie 2014, Pism Policy Paper, https://www.academia.edu/7552681/Bumps_on_Russias_Road_to_the_Eurasian_Economic_Union_Postponed_Integration_Costly_Enlargement_and_Delayed_International_Recognition, accesat la 18 august 2014.

¹² СВЫШЕ 11 МЛН казахов проживает в Казахстане, <http://www.newskaz.ru/society/20130515/5087880.html>, accesat la 18 august 2014.

¹³ Regimul de la Astana a ținut sub control strict manifestările naționalismul rusesc din nordul Kazahstanului, presa locală, finanțată de SUA a susținut chiar că ultima tentativă de separatism a fost eradicată. Acest lucru nu înseamnă însă că evenimentele din Ucraina nu au stârnit îngrijorare la Astana. A Tale Of Russian Separatism In Kazakhstan, *Radio Free Europe*, 3 august 2014, <http://www.rferl.org/content/qishloq-ovozi-kazakhstan-russian-separatism/25479571.html> accesat la 3 august 2014.

¹⁴ Jim Nichol, „Central Asia: Regional Developments and Implications for U.S. Interests”, *CRS Reports for Congress*, 21 martie 2014, <http://fas.org/sgp/crs/row/RL33458.pdf>, accesat la 5 august 2014.

președintele, numit *liderul națiunii* în anul 2010, are anumite puteri pe viață și în care nu au fost organizate niciodată alegeri libere. Rusia are un regim politic similar și nu este interesată să încurajeze mișcări democratice în spațiul ex-sovietic. Moscova este percepută ca aliatul tradițional al Kazahstanului care a fost « campionul » tuturor proiectelor integraționiste sub umbrela Rusiei. Ideea cu privire la crearea Uniunii Eurasiatice i-a aparținut lui Nursultan Nazarbaev care a exprimat-o pentru prima dată în 1994, probabil din dorința de a revigora CSI (ale cărui documente fondatoare au fost semnate inclusiv la Alma Ata, fosta capitală a Kazahstanului). Kazahstanul este membru al Organizației Tratatului de Securitate (CSTO)¹⁵, organizație creată de Moscova după modelul NATO și al Organizației de Cooperare de la Shanghai¹⁶. Prezența Kazahstanului în toate aceste organizații sugerează tentativa de a se integra în arhitectura de securitate și economică a Asiei Centrale și de a elimina un parteneriat de tip monopolist cu Rusia sau alte puteri regionale (China și SUA). Afacerile cu petrol și gaz ale Kazahstanului întăresc acest argument: autoritățile de la Astana au păstrat un echilibru între investitorii occidentali și cei din Rusia sau China, precum și între destinatarii livrărilor de petrol kazah. Kazahstanul are importante resurse de gaz și petrol motiv pentru care își permite o anumită independență față de Moscova (0.8% din rezervele din rezervele mondiale de gaz și 1.8% din rezervele mondiale de petrol)¹⁷. Cea mai mare parte a petrolului kazah ajunge în Europa prin tranzitarea teritoriului rusesc, dar autoritățile de la Astana au semnat acorduri cu Beijingul pentru construirea mai multor conducte care să permită livrări în China. Participarea Kazahstanului la activitățile UEA reprezintă de fapt o continuare a strategiei de politică externă multivectorială, după cum afirma chiar președintele Nazarbaev ”obiectivele noastre de politică externă au rămas aceleași. Avem relații apropiate cu Rusia și China, UE și SUA, și alte state din regiune sunt partenerii noștri importanți”¹⁸. La nivel regional, Kazahstanul are o politică de aliniere cu Rusia, explicabilă prin faptul că, în mod tradițional, China este percepută ca o amenințare de securitate (situație rezultată din prezența a unui milion de etnici kazahi pe teritoriul

---

¹⁵ Rusia, Armenia, Kazahstan, Kîrgîzstan, Tadjikistan sunt membre ale acestei organizații.

¹⁶ China, Kazahstan, Kîrgîzstan, Tadjikistan sunt membre ale organizației.

¹⁷ BP Statistical Review of World Energy June 2014, <http://www.bp.com/content/dam/bp/pdf/Energy-economics/statistical-review-2014/BP-statistical-review-of-world-energy-2014-full-report.pdf>, accesat la 12 august 2014.

¹⁸ Nursultan Nazarbaev, în Jim Nichol, *Kazakhstan: Recent Developments and U.S. Interests*, 22 iulie 2013, <http://fas.org/sgp/crs/row/97-1058.pdf>, accesat la 18 august 2014.

Chinei și a trei sute de mii de uiguri chinezi rezidenți în Kazahstan)¹⁹. Trebuie menționat și faptul că pentru asigurarea securității, în fața pericolului terorismului islamic, Kazahstanul se bazează pe achiziții de armament și programe de *training* din Federația Rusă²⁰.

Cel mai important dezavantaj al aderării Kazahstanului la UEA este de natură economică. Potrivit unor declarații date de președintele Nursultan Nazarbaev în 2013, aderarea la UEA va duce la creșterea dezechilibrului în balanța comercială a statului: exporturile se vor diminua la 4% (7mld \$), iar importurile vor ajunge la 17mld \$. Accesul produselor alimentare kazahe pe piața rusă nu va fi facilitat, iar Kazahstanul nu va avea acces la piața energetică rusă²¹. În comentariile cu privire la noul proiect integraționist al Rusiei, oameni de afaceri kazahi au criticat modul în care Rusia s-a raportat la angajamentele asumate în cadrul Uniunii Vamale: Moscova nu și-a deschis granițele pentru importurile din Kazahstan. În mai 2014, Comisia Economică Eurasiatică a raportat reducerea cu 13% a comerțului dintre cele trei state membre ale Uniunii Vamale, prin comparație cu primul trimestru al anului 2013²².

Armenia

La 3 septembrie 2013, Serj Sargsian, președintele Armeniei a anunțat la finalul unei întâlniri cu Vladimir Putin că Armenia renunță la semnarea AA (și DCFTA) cu UE și că va adera la Uniunea Vamală/Eurasiatică. Decizia autorităților de la Erevan a luat prin surprindere UE ai cărei oficiali nu au fost puși în gardă anterior anunțului făcut de președintele armean și a fost interpretată din perspectiva unei schimbări de strategie a Rusiei față de statele CSI interesate în dezvoltarea relațiilor economice cu UE (ca o victorie a Moscovei împotriva Bruxelles-ului)²³. Trebuie remarcat și faptul că până în

---

¹⁹ Jim Nichol, *Kazakhstan: Recent Developments and U.S. Interests*, 22 iulie 2013, <http://fas.org/sgp/crs/row/97-1058.pdf>, accesat la 18 august 2014.

²⁰ Ibidem.

²¹ “Союз в пользу бедных”, *газета.ру*, 28.04.2014, <http://www.gazeta.ru/business/2014/04/25/6009205.shtml>, accesat la 28 iulie 2014.

²² “Despite Ukraine Crisis, Russia Pursues Eurasian Integration Dream, Radio Free Europe, 28 mai 2014”, <http://www.rferl.org/content/russias-eurasian-integration-dream-steam-ahead-despite-ukraine-crisis/25401714.html>, accesat la 5 august 2014.

²³ Richard Giragosian, *Armenia's Strategic U-Turn*, Policy Memo European Council on Foreign Relations, 22 aprilie 2014, http://www.ecfr.eu/publications/summary/armenias_strategic_u_turn305, accesat la 30 iulie 2014.

septembrie 2013, autoritățile de la Erevan au arătat o preferință certă pentru semnarea AA/DCFTA și au criticat invitațiile Rusiei pentru aderarea la UEA. Autoritățile de la Erevan au susținut că accesul Armeniei va fi pus sub semnul întrebării de faptul că aceasta nu are granițe comune cu niciunul dintre membrii Uniunii Vamale. În ianuarie 2013, premierul Armeniei, Tigran Sargsian declara într-un interviu că „Armenia are o economie diferită de cea a statelor membre în Uniunea Vamală care au resurse energetice și implementează politici de susținere a producătorilor locali prin tarife vamale mari. Armenia este membru al OMC și acest lucru dă o anumită specificitate relațiilor noastre cu Uniunea Vamală. În acest context va trebui să găsim o formulă și instrumente eficiente pentru a interacționa cu Uniunea Vamală”²⁴.

Opțiunea Armeniei poate fi interpretată în primul rând din perspectiva unor rațiuni care țin de asigurarea securității acesteia (securitatea militară și economică). Contextul și intervalul de timp în care a fost adoptată decizia de aderare la Uniunea Eurasiatică oferă indicii importante pentru a descifra opțiunea de „U-Turn”²⁵. Contextul regional a oferit liderilor de la Erevan indicii clare cu privire la consecințele parafării acordurilor cu UE: Rusia a impus embargouri la importurile de diverse produse alimentare din Ucraina, Republica Moldova și Georgia pentru a le determina să renunțe la acordurile cu UE. Denunțarea de către Rusia a acordului de comerț liber ar fi pus serioase probleme unui stat care are granițele închise cu doi dintre cei 4 vecini.

Opțiunile pentru asigurarea securității într-o regiune dominată de doi vecini percepuți ca inamici tradiționali (Azerbaidjanul și Turcia) s-au limitat în toată perioada după încheierea acordului de pace pentru încetarea războiului din Nagorno-Karabah (1994) la sprijinul militar al Rusiei. Moscova a fost furnizorul de armament și garantul (prin bazele militare de pe teritoriul Armeniei²⁶) pentru menținerea ocupației armene asupra 1/3 din teritoriul Azerbaidjanului (regiunea Nagorno-Karabah locuită preponderent de armeni). În acest context, poate fi interpretat anunțul președintelui armean care a venit la scurt timp după o vizită a președintelui Putin la Baku (august 2013), prilej cu care s-a convenit vânzarea de armament rusesc către Azerbaidjan. De

---

²⁴ “PM Cites Another Hurdle To Armenian Entry Into Russian Bloc”, 4.02.2013, *Radio Free Europe*, <http://www.azatutyun.am/content/article/24892837.html>, accesat la 31 iulie 2014.

²⁵ Parafrază după titlul folosit de Richard Giragosian în documentul citat.

²⁶ În prezent, Rusia mai are o singură bază militară în Caucazul de sud, aflată pe teritoriul Armeniei.

altfel, Serj Sargsian a motivat decizia de a nu parafa AA prin rațiuni de securitate, care nu au fost însă detaliate. Argumentele lui Sargsian au fost ulterior reiterate de alți oficiali de la Erevan care au susținut că Armenia ar prefera să aibă relații economice cu ambele părți, dar că în fața unei alegeri nu ar fi fost dispusă să periclitizeze relația de securitate cu Federația Rusă²⁷. Declarațiile oficialilor armeni aveau în vedere și structura exporturilor și a investițiilor armene. 32% din exporturile Armeniei sunt direcționate către UE și 20% ajung în Federația Rusă. Cele mai importante investiții străine din Armenia au fost făcute de companii de stat sau private rusești (care controlează infrastructura energetică, de transport feroviar și aerian, bancară)²⁸.

La nivel intern, decizia de a nu parafa acordurile cu UE a fost folosită de președintele Sargsian și Partidul Republican (aflat la guvernare) pentru a-și întări poziția în relația cu opoziția și pentru a reconfirma modelul de construcție a legitimității politice creat după 1994. Oficialii de la Erevan au eliminat criticile opoziției politice (Congresul Național Armean și Armenia Prosperă) care susținea că politica de apropiere față de Bruxelles ar pune sub semnul întrebării „alianța vitală” a Armeniei cu Federația Rusă²⁹. După conflictul din Nagorno Karabah, toate regimurile politice de la Erevan s-au legitimat prin mitul „cetății armene asediate” de Azerbaidjan și prin istoria profesională a tuturor liderilor importanți (toți au avut poziții politice importante în timpul conflictului sau au luptat în Nagorno Karabah).

Chiar dacă aderarea Armeniei a fost convenită între președinții rus și armean aceasta este pusă sub semnul întrebării de statutul regiunii Nagorno Karabah. Belarusul și Kazahstanul au fost reticente să accepte aderarea Armeniei la UEA pentru că ar trebui să extindă acordurile cu privire la tarife preferențiale. În plus, ambele state s-au opus integrării regiunii Nagorno Karabah în acordurile cu privire la aderarea Armeniei la UEA³⁰. Belarusul și Kazahstanul au răspuns unei cereri în acest sens, formulată de

---

²⁷ Richard Giragosian, *Armenia's Strategic U-Turn*, Policy Memo European Council on Foreign Relations, 22 aprilie 2014, http://www.ecfr.eu/publications/summary/armenias_strategic_u_turn305, accesat la 30 iulie 2014.

²⁸ The Eurasian Union: Undermining Economic Freedom and Prosperity in the South Caucasus, 26 noiembrie 2013, <http://www.heritage.org/research/reports/2013/11/the-urasian-union-undermining-economic-freedom-and-prosperity-in-the-south-caucasus>, accesat la 12 august 2014.

²⁹ Richard Giragosian, *Armenia's Strategic U-Turn*, Policy Memo European Council on Foreign Relations, 22 aprilie 2014, http://www.ecfr.eu/publications/summary/armenias_strategic_u_turn305, accesat la 30 iulie 2014.

³⁰ Ibidem.

Azerbaidjan care a solicitat aderarea Armeniei la UEA după modelul implementat pentru dobândirea de către Erevan a calității de membru al OMC (Organizația Mondială a Comerțului). În acest context, oficialii de la Erevan au retaliat solicitând perfectarea documentelor pentru aderarea Armeniei la UEA până la 15 iunie (cerință care nu a fost îndeplinită). Până în prezent, situația incertă cu privire la aderarea Armeniei la UEA este favorabilă autorităților de la Erevan, care au anunțat că doresc demararea discuțiilor cu Bruxelles-ul în vederea ridicării vizelor UE pentru cetățenii armeni³¹.

Kîrgîzstan

În 2011, Kîrgîzstanul a exprimat disponibilitatea de a deveni membru al Uniunii Vamale Rusia-Belarus-Kazahstan. În plus, președintele Kîrgîzstanului a participat la Astana, la ceremonia de semnare a documentelor fondatoare ale UEA. Procedurile pentru aderarea Kîrgîzstanului au fost tergiversate din cauza pretențiilor costisitoare pe care autoritățile kîrgîze le-au transmis Moscovei. În mai 2014, Moscova și Bișkek au ajuns la un compromis, ministrul kîrgîz al economiei anunțând că „Moscova va aloca 1.2 mld. \$ pentru adaptarea economiei kîrgîze în vederea aderării la Uniunea Eurasiatică”³². Aderarea Kîrgîzstanului nu aduce niciun fel de beneficii economice Moscovei, fiind dimpotrivă o „achiziție” costisitoare. Economia Kîrgîzstanului este susținută din donații externe și exploatarea resurselor naturale restrânse (în special în cadrul proiectului aurifer de la Kumtor, puternic contestat la nivel intern din cauza problemelor ecologice). Cei mai importanți investitori în Kîrgîzstan sunt Canada și China (70%)³³ iar Rusia este cel mai important furnizor de asistență financiară (acordată adesea sub forma unor împrumuturi care ulterior nu sunt rambursate sau sunt șterse).

Pentru Kîrgîzstan aderarea la Uniunea Vamală ar însemn și evitarea restricțiilor pe care Moscova intenționează să le impună cetățenilor CSI pentru accesul în Federația Rusă începând din 2015. În condițiile în care 31% din PIB-ul Kîrgîzstanului este alcătuit din

---

³¹ Armenia Wants to Start Dialogue on Lifting the EU Visa System, 18 august 2014, <http://visa-free-europe.eu/2014/08/armenia-wants-to-start-dialogue-on-lifting-the-eu-visa-system/>, accesat la 18 august 2014.

³² Россия заплатит Киргизии за вхождение в Таможенный союз 1,2 миллиарда, 30 mai 2014, <http://www.epravda.com.ua/rus/news/2014/05/30/459972/>, accesat la 5 august 2014.

³³ The Illusion of Choice: Kyrgyzstan and the Customs Union, 29 ianuarie 2014, <http://registan.net/2014/01/29/the-illusion-of-choice-kyrgyzstan-and-the-customs-union/>, accesat la 5 august 2014.

remitențe și cea mai mare parte a muncitorilor kîrghizi care lucrează în afara țării aleg ca destinație Federația Rusă, aderarea a Uniunea Vamală/UEA ar menține la un nivel constant remitențele și nu ar risca să creeze premisele unei contestări interne a regimului politic.

După retragerea trupelor SUA din Afganistan și închiderea bazei americane de la Manas, Rusia va rămâne singurul furnizor de securitate pentru Kîrgîzstan amenințat atât de tensiunile interetnice³⁴ cât și de disputele cu Uzbekistanul vecin și pericolului islamismului radical. Aderarea la UEA este justificată și de faptul că Kîrgîzstanul este membru al Organizației Tratatului de Securitate Colectivă, a cărei intervenție militară a fost solicitată de președintele kîrgîz pentru a pune capăt violențelor interetnice din 2010³⁵. În plus, actualul președinte al Kîrgîzstanului a solicitat inclusiv stabilirea unei baze militare a CSTO pe teritoriul Kîrgîzstanului, pentru a întări parteneriatul cu organizația aflată sub influența Moscovei în competiția regională pentru putere în care are drept contracandidați Uzbekiastanul și Tadjikistanul.

Aderarea la UEA aduce și dezavantaje Kîrgîzstanului care va trebui să impună tarifele Uniunii Vamale pentru produsele ieftine importate din China. Situația ar putea duce și la deteriorarea relațiilor cu China și la creșterea dependenței de Rusia. În acest context, Kîrgîzstanul are și tentative de a implementa o politică de echilibru, situație dovedită de faptul că Bișkekul s-a abținut de la votul cu privire la rezoluția Adunării Generale a ONU pentru condamnarea anexării Crimeei.

Alte potențiale aderări.

Tadjikistan

Liderii de la Tașkent au anunțat disponibilitatea Tadjikistanului (2011) de a se alătura UEA iar decizia acestora se explică, în primul rând, prin rațiuni care țin de securitatea internă și externă a Tadjikistanului, precum și de situația economică a

---

³⁴ În 2010, în sudul Kîrgîzstanului au fost înregistrate conflicte violente între etnici kîrgîzi și cei uzbeci soldate cu 400 de morți și 2000 răniți. „Kyrgyzstan: Recent Developments and U.S. Interests”, *CRS Reports for Congress*, 30 august 2014, <http://fas.org/sgp/crs/row/97-690.pdf>, accesat la 7 august 2014.

³⁵ Organizația a oferit doar ajutor umanitar.

tadjicilor și stabilitatea internă a regimului de la Dușanbe. Pe teritoriul Tadjikistanului Rusia a menținut după 1991 cea mai extinsă prezență militară (după flota din Marea Neagră de la Sevastopol). Prezența militară în Asia Centrală este un important *asset* geopolitic pentru Rusia, dar nu poate fi privit ca un avantaj net pentru că aceasta trebuie să plătească taxele Tadjikistanului. În ultimii 10 ani, nivelul acestor taxe a fost frecvent subiectul unor disensiuni mocnite între liderii celor două state, președintele tadjik solicitând frecvent creșterea acesteia. Pentru Tadjikistan, prezența bazei militare pe teritoriul său este o asigurare de securitate pentru un stat care a trecut printr-un război civil în anii 1992-1994 și care se învecinează cu Afganistanul. În plus, în ultimii ani, Tadjikistanul a fost ținta mai multor atacuri teroriste organizate de grupări locale sau care au conexiuni în Afganistan. Tadjikistanul este și o rută pentru traficul de droguri și arme provenite din Afganistan. Rusia a fost în perioada post 1991 și cel mai important furnizor de armament și training militar pentru Tadjikistan. În contextul unei vizite a ministerului rus de externe, Serghei Lavrov la Dușanbe, a fost afirmată disponibilitatea Rusiei de a oferi Tadjikistanului armament și asistență militară și tehnică³⁶.

Uzbekistan

Cele mai important argument care ar putea justifica aderarea Uzbekistanului la Uniunea Eurasiatică este legat de securitatea statului poziționat într-o regiune în care amenințările terorismului islamic vor crește după retragerea trupelor americane din Afganistan. La fel ca și Tadjikistanul, Uzbekistanul a fost în ultimii ani ținta mai multor atacuri ale Mișcării Islamice din Uzbekistan care are legături cu Al-Qaida. Uzbekistanul nu este însă un aliat total loial Rusiei, în 2012 Tașkentul s-a retras din CSTO. De altfel, Uzbekistanul a înregistrat un adevărat periplu în CSTO: în 1994, a fost unul dintre fondatori, în 1999, s-a retras pentru ca în 2006 să revină în cadrul organizației, în 2012, s-a retras din nou. În contextul retragerii SUA din Afganistan, revenirea Uzbekistanului este o opțiune care nu va fi neglijată de autoritățile de la Tașkent pentru că Rusia este singurul actor important pe care uzbecii pot conta ca asigurare de securitate.

---

³⁶ “Lavrov Says Tajikistan Welcome to Join Eurasian Economic Union”, *Radio Free Europe*, 30 iunie 2014, <http://www.rferl.org/content/lavrov-holds-talks-with-tajik-foreign-minister/25475253.html>, accesat la 7 august 2014.

Un al motiv care ar putea justifica opțiunea eurasiatică a Uzbekistanului este modul în care autoritățile de la Tașkent au gestionat investițiile străine în cele mai importante ramuri ale economiei (industria energetică). Uzbekistanul are importante rezerve de gaz iar cel mai important investitor în industria energetică este Gazprom. Spre deosebire de Kazahstan, autoritățile de la Tașkent nu au implementat o strategie care să asigure diversificarea investițiilor.

Un alt treilea argument care ar putea justifica aderarea Uzbekistanului la UEA este natura regimului politic intern și relațiile acestuia cu cetățenii. Toate scrutinele electorale organizate după 1991 în Uzbekistan au fost fraudate, iar statul a fost condus de un sigur președinte, Islam Karimov, fost șef al Partidului Comunist din Uzbekistan. Karimov este cel mai vârstnic președinte din Asia Centrală și nu a desemnat un succesor. În condițiile în care una dintre fiicele sale este pusă sub urmărire de autoritățile din Elveția, Suedia și Franța, Karimov ar putea să încerce să asigure stabilitatea internă a regimului prin asocierea la proiectele integraționiste rusești. Relațiile regimului de la Tașkent cu cetățenii ar putea fi prejudiciate de intențiile Rusiei de a impune viză pentru accesul pe teritoriul său al muncitorilor proveniți din statele CSI care nu sunt membre ale Uniunii Vamale. În acest sens, interesul Uzbekistanului pentru aderarea la UEA este explicabil și prin faptul că aproximativ 16% din PIB-ul acestuia este colectat din remitențele trimise de muncitorii uzbeki angajați în Federația Rusă (care este cea mai importantă destinație pentru muncitorii uzbeki care activează în afara țării)³⁷. Eventuale proteste ale uzbekilor determinate de restricționarea accesului la piața de muncă a Federației Ruse ar pune în dificultate autoritățile care au doar experiența reprimării manifestațiilor prin violență. În anul 2005, forțele de ordine uzbece au reprimat prin violență un protest pașnic care contesta practicile de justiție, situație care a atras izolarea internațională a regimului de la Tașkent de către Occident și necesitatea de a reconsidera parteneriatul extern aproape unic cu Federația Rusă.

Azerbaidjan.

---

³⁷ “Uzbekistan Expresses Guarded Interest in Russia-Led Customs Union”, *Eurasianet.org*, 13 noiembrie 2013, <http://www.eurasianet.org/node/67757>, accesat la 12 august 2014.

În 2011, Azerbaidjanul a refuzat să semneze Acordul cu privire la stabilirea unei zone de comerț liber, semnat de 8 state membre CSI, iar în 2012, a declinat invitația de a adera la Uniunea Vamală. În același timp, autoritățile de la Baku au manifestat rețineri față de invitațiile oficialilor ruși cu privire la aderarea la UEA.

Azerbaidjanul este singurul stat din Caucazul de sud care are importante resurse de gaz și petrol, fapt care îi permite să asume proiecte de politică externă independente de influența Moscovei. Liderii de la Baku au permis încă din anii 1990 pătrunderea investitorilor occidentali în industria energetică azeră și au participat la construcția a diverse rute de transport a hidrocarburilor către state UE care ocolesc teritoriul Rusiei. În această situație, aderarea Azerbaidjanului la UEA ar putea fi obținută de Moscova în urma unor negocieri foarte dificile.

Posibila aderare la UEA a Azerbaidjanului nu ar aduce avantaje sau dezavantaje economice nete. Experții au susținut că posibilele avantaje ar putea fi obținute prin creșterea schimburilor comerciale cu statele membre ale Uniunii Vamale, ca urmare a eliminării barierelor tarifare (nu există însă indicii certe în acest sens, pentru că evaluările au fost făcute de *Banca Europeană pentru Reconstrucție și Dezvoltare* pe baza cifrelor înregistrate la nivelul schimburilor comerciale de cele trei state membre ale Uniunii Vamale, în contextul depășirii crizei financiare globale)³⁸. Un alt avantaj al aderării la UEA ar fi oferit de libera circulație a persoanelor în spațiul CSI, care nu ar pune probleme muncitorilor azeri care activează în Federația Rusă. Cel mai important dezavantaj ar putea fi dat de faptul că, după aderarea la UEA, Azerbaidjanul ar trebui să implementeze normele de uniformizare a politicilor energetice existente în Uniunea Vamală, situație care ar determina pierderea independenței de decizie în gestionarea unei strategii proprii³⁹. Pentru a obține aderarea Azerbaidjanului, Moscova va fi dispusă să renunțe la normele de uniformizare a politicilor energetice, situație care ar fi în avantajul Rusiei (care până în prezent a tergiversat procedurile) și care va atrage criticile Belarusului.

---

³⁸ Vugar Bayramov, "Considering Accession to the Eurasian Economic Union: For Azerbaijan, Disadvantages Outweigh Advantages", *Caucasus Analytical Digest* nr. 51–52, 17 iunie 2013, <http://www.css.ethz.ch/publications/pdfs/CAD-51-52.pdf>, accesat la 14 august 2014.

³⁹ Ibidem.

Azerbaidjanul are însă o vulnerabilitate de securitate importantă în relația cu Federația Rusă, dată de conflictul din Nagorno-Karabah (regiune aflată pe teritoriul recunoscut al Azerbaidjanului, ocupată de Armenia în că din anii 1990 cu ajutorul militar al Moscovei). În acest context, poate fi interpretată decizia Rusiei de a vinde armament Azerbaidjanului (iunie 2013) și vizita lui Vladimir Putin la Baku (în august 2013). Rusia a încercat să relanseze relațiile cu Azerbaidjanul, semnalizând o strategie temporară de contrabalansare a sprijinului militar pe care îl acordă Armeniei pentru menținerea ocupației din Nagorno-Karabah.

Un alt argument care ar putea justifica aderarea Azerbaidjanului la UEA este natura regimului politic. Alegerile organizate în Azerbaidjan nu au fost considerate de OSCE ca fiind în acord cu standardele democratice⁴⁰ și evoluțiile politice apărute după preluarea puterii de către Ilham Aliev indică întărirea pârghiilor autoritare ale regimului care tinde să realizeze o mixtură între modelul autoritar din Federația Rusă și cultura politică a statelor musulmane. În acest context, regimul Aliev are nevoie să mențină o politică externă multivectorială care să-i permită să mențină autoritarismul în politica internă și prezența investițiilor occidentale.

Concluzii.

Proiectele integraționiste ale Moscovei prezintă o atractivitate de conveniență pentru regimurile autoritare sau dictatoriale din spațiul ex-sovietic care doresc să implementeze o politică externă multivectorială ca alternativă la parteneriatele exclusive cu Occidentul, care ar putea forța schimbări locale de regimuri politice. Parteneriatul cu Moscova reprezintă o ofertă avantajoasă pentru statele ex-sovietice care nu au resurse naturale, al căror PIB este realizat în proporții deloc de neglijat din remitențele trimise de muncitorii ce activează în Rusia. În același timp, regimurile politice din statele care nu au resurse naturale însemnate folosesc ambițiile geopolitice ale Moscovei pentru a negocia noi subsidii financiare. În viitor Rusia va trebui să facă noi investiții pentru a se asigura că diverse state nu vor părăsi organizația sau că aceasta nu va imita eșecul CSI.

Moscova a menținut după 1991 avantaje strategice în spațiul ex-sovietic pe care poate conta în atragerea de membri în noul proiect integraționist al UEA. Aceste avantaje

---

⁴⁰ Azerbaijan, <http://www.osce.org/odihr/elections/azerbaijan>, accesat la 14 august 2014.

strategice sunt date, în primul rând, de politicile de șantaj desfășurate de Moscova pentru a crea dependența statelor implicate în conflicte înghețate față de deciziile sale. În al doilea rând, avantajele strategice sunt reprezentate de inexistența unui alt pol regional de securitate care să permită statelor din Asia Centrală, aflate foarte aproape de Afganistan, să aleagă politici de aliniere cu un alt actor important.

Referinte

Евразийский Союз: от идеи к истории будущего, *Izvestia*, 25 octombrie 2011, <http://izvestia.ru/news/504908>, accesat la 14 august 2014.

“Россия, Казахстан и Беларусь создали Евразийский экономический союз”, *Корреспондент.biz*, <http://korrespondent.net/business/economics/3370622-rossyia-kazakhstan-y-belarus-sozdaly-evrazyiskyi-ekonomicheskyi-souiz>, accesat la 28 iulie 2014.

“Союз в пользу бедных”, газета.ру, 28.04.2014, <http://www.gazeta.ru/business/2014/04/25/6009205.shtml>, accesat la 28 iulie 2014.

Заявления для прессы по итогам заседания Высшего Евразийского экономического совета, 29 mai 2013, <http://kremlin.ru/transcripts/45790>, accesat la 18 august 2014.

Свыше 11 млн казахов проживает в Казахстане, <http://www.newskaz.ru/society/20130515/5087880.html>, accesat la 18 august 2014.

A Tale Of Russian Separatism In Kazakhstan, *Radio Free Europe*, 3 august 2014, <http://www.rferl.org/content/qishloq-ovozi-kazakhstan-russian-separatism/25479571.html> accesat la 3 august 2014.

“Kazakhstan abstains from voting on UN General Assembly resolution against secession referendum in Crimea”, 28 martie 2014, http://en.tengrinews.kz/politics_sub/Kazakhstan-abstains-from-voting-on-UN-General-Assembly-resolution-against-252523/, accesat la 5 august 2014.

Ramunas Vilpisauskas, Raimondas Alisauskas, Laurynas Kasciunas, Zivile Dambrauskaite, Vytautas Sinica, Ihor Levchenko, Victor Chirila, *Eurasian Union a Challenge for the European Union and Eastern Partnership Countries*, 2012, http://www.eesc.lt/uploads/news/id415/Studija%20apie%20Eurazija_EN.pdf, accesat la 14 noiembrie 2013.

Fiodor Lukianov, “Building Eurasia and defining Russia”, în Kadri Liik, *Russia’s Pivot to Eurasia*, 29 mai 2014, http://www.ecfr.eu/publications/summary/russias_pivot_to_eurasia310, accesat la 18 august 2014.

Richard SAKWA, *Russian Politics and Society*, ediția a IV-a, New York: 2008, pag. 438.

Russia’s “Vnesheconombank starts transferring Belarusian nuclear station loan”, 11.06-2014, *Belta News Agency*, http://atom.belta.by/en/belaes_en/view/russias-vnesheconombank-starts-transferring-belarusian-nuclear-station-loan-3070/, accesat la 25 iulie 2014.

Kazakhstan battles for more independence in Eurasian Economic Union Treaty, 27.05.2014, http://en.tengrinews.kz/politics_sub/Kazakhstan-battles-for-more-independence-in-Eurasian-Economic-

Union-Treaty-253769/, accesat la 30 iulie 2014.

Stanislav Secrieru, Bumps on Russia's Road to the Eurasian Economic Union: Postponed Integration, Costly Enlargement and Delayed International Recognition, iulie 2014, Pism Policy Paper, https://www.academia.edu/7552681/Bumps_on_Russias_Road_to_the_Eurasian_Economic_Union_Postponed_Integration_Costly_Enlargement_and_Delayed_International_Recognition, accesat la 18 august 2014.

Jim Nichol, „Central Asia: Regional Developments and Implications for U.S. Interests”, *CRS Reports for Congress*, 21 martie 2014, <http://fas.org/sgp/crs/row/RL33458.pdf>, accesat la 5 august 2014.

BP Statistical Review of World Energy June 2014, <http://www.bp.com/content/dam/bp/pdf/Energy-economics/statistical-review-2014/BP-statistical-review-of-world-energy-2014-full-report.pdf>, accesat la 12 august 2014.

Nursultan Nazarbaev, în Jim Nichol, *Kazakhstan: Recent Developments and U.S. Interests*, 22 iulie 2013, <http://fas.org/sgp/crs/row/97-1058.pdf>, accesat la 18 august 2014.

Jim Nichol, *Kazakhstan: Recent Developments and U.S. Interests*, 22 iulie 2013, <http://fas.org/sgp/crs/row/97-1058.pdf>, accesat la 18 august 2014.

“Despite Ukraine Crisis, Russia Pursues Eurasian Integration Dream, Radio Free Europe, 28 mai 2014”, <http://www.rferl.org/content/russias-eurasian-integration-dream-steam-ahead-despite-ukraine-crisis/25401714.html>, accesat la 5 august 2014.

Richard Giragosian, *Armenia's Strategic U-Turn*, Policy Memo European Council on Foreign Relations, 22 aprilie 2014, http://www.ecfr.eu/publications/summary/armenias_strategic_u_turn305, accesat la 30 iulie 2014.

“PM Cites Another Hurdle To Armenian Entry Into Russian Bloc”, 4.02.2013, *Radio Free Europe*, <http://www.azatutyun.am/content/article/24892837.html>, accesat la 31 iulie 2014.

The Eurasian Union: Undermining Economic Freedom and Prosperity in the South Caucasus, 26 noiembrie 2013, <http://www.heritage.org/research/reports/2013/11/the-eurasian-union-undermining-economic-freedom-and-prosperity-in-the-south-caucasus>, accesat la 12 august 2014.

Armenia Wants to Start Dialogue on Lifting the EU Visa System, 18 august 2014, <http://visa-free-europe.eu/2014/08/armenia-wants-to-start-dialogue-on-lifting-the-eu-visa-system/>, accesat la 18 august 2014.

“Lavrov Says Tajikistan Welcome to Join Eurasian Economic Union”, *Radio Free Europe*, 30 iunie 2014, <http://www.rferl.org/content/lavrov-holds-talks-with-tajik-foreign-minister/25475253.html>, accesat la 7 august 2014.

“Uzbekistan Expresses Guarded Interest in Russia-Led Customs Union”, *Eurasianet.org*, 13 noiembrie 2013, <http://www.eurasianet.org/node/67757>, accesat la 12 august 2014.

Vugar Bayramov, “Considering Accession to the Eurasian Economic Union: For Azerbaijan, Disadvantages Outweigh Advantages”, *Caucasus Analytical Digest* nr. 51–52, 17 iunie 2013, <http://www.css.ethz.ch/publications/pdfs/CAD-51-52.pdf>, accesat la 14 august 2014.

Azerbaijan, <http://www.osce.org/odihr/elections/azerbaijan>, accesat la 14 august 2014.